

СИЯНИЕТО НА БИТИНИЙСКАТА ЛУНА

ЗА СВЕТИ САВА В КНИГАТА НА ГОРАН ПЕТРОВИЧ ОБСАДАТА НА ЦЪРКВАТА „СВЕТОТО СПАСЕНИЕ“

Саша Шмуля (Университетът в Баня Лука)

Статията има за цел да представи литературния образ на Саву в книгата на Горан Петрович „Обсадата на църквата „Светото Спасение““. В фантастичния дискурс на този роман св. Сава е не само символ на сръбския духовен живот, който се изразява в триединството на богословия, мифологията и литературата, но и символ на ангелското посредничество на пътя към светлината и познанието. Романът е създаден по принцип на „оси света“; в ясно изразената вертикална измереност доминират онирическият и хиперболическият хронотоп.

The paper seeks to describe the literary image of Saint Sava in Goran Siege of the church “Holy Salvation”. In the fantastic discourse of the novel Saint Sava is not only a symbol of Serbian spirit which has its expression in the trinity of theology, mythology and literature, but also a symbol of angelic intermediation on the road to light and knowledge. The novel is composed using the principle of “light axis”; in the clearly expressed vertical dimension the oniric and hyperbolic chronotop is dominant.

Днес, седем века след гибелта на манастира Жича, във времето, когато се смята, че „знанията са окончателни, а времената ограничени“, само някоя книга ни напомня древните притчи за произхода и достъпността на истината, за стремежа на човека към абсолютното познание, могъществото и светлината. В книгата си *Обсадата на църквата „Светото Спасение“* Горан Петрович вплита тези мотиви в християнските и светосавски измерения на религиозното чрез манастира Жича, на който векове наред е била поверена ролята на пазител на единствения компонент, необходим, за да стане пълно абсолютното познание, а с това – и абсолютното могъщество. Император Теодор Ласкарис дарява Сава – игумена на Жича – с ангелско перо, което е и до днес в църквата „Светото Спасение“ според книгата на Горан Петрович.

Едно от споменатите предания е и сръбската народна притча, в която се разказва за пастир, озарен от видение в образа на змия, която на човешки език му внушава да търси познанието сред всички останали, многократно по-привлекателни награди, по-точно – да се научи да разбира езика на животните. Това е поразяваща и гениално представена сцена на теофания

(богоявление), защото съветът на змията и просветлението на пастира са ключови по отношение на факта, че с това нему се предоставя един дар, чието притежание му осигурява всемогъщество с това, че ще владее познания от „по-висш ранг“. Нямаше да се обърнем към този пример, ако той не беше един-единствен в цивилизационното море на подобни пътища към абсолюта. Нямаше да го разглеждаме също и ако това място в литературата не беше показателно, ако не ни въвеждаше и в образа на един такъв централен герой от сръбската митология, сръбската литература и сръбското богословие, които са трите направления на сръбската духовност. Свети Сава присъства на страниците на тази книга по твърде богоугоден начин, при това не само като личност, олицетворяваща всичко, посочено по-горе, но и като личност, която е поела най-голяма отговорност за съдбата на сръбския род, като му носи и поезия, и магия, и познание от най-висш ранг, слети в един-единствен благороден дар. А сега да се върнем отново на онази подробност в текста по-горе, която нарекохме ключова. Няма да бъде трудно да се направи сравнение между съвета, който чува пастирът от притчата за езика на животните, и идентичния съвет, който архипастирът на вси сърби Сава получава от баща си Симеон в миг на озарение. Баща му го съветва вместо безбройните прекрасни дарове да иска от василевса на Никея да се направят на стените на манастира Жича четири прозореца, които ще донесат особена сила и могъщество на тази светиня, която Сава предстои да построи докрай. „Всичко друго откажи и не взимай го, но за четирите прозореца моли, че без тях не ще имаш в що да отправиш взора си, ибо без техните очи църквата „Светото Спасение“ сляпа ще да остане“. Като Божии вестители изговаря Симеон тези думи, реейки се в съня на Сава „през последната нощ в Никея“ над необятните онирически „битинийски“ простори. Отворени, прозорците по стените на катедралата в Жича, разкриват гледки, които давали на монасите възможност да присъстват навсякъде и да насочват взора си в четирите главни посоки на времето: близко в сегашното, далече в сегашното, в миналото и в бъдещето.

Но и единият, и другият централен мотив, които сравнихме, са всъщност една и съща древна притча за познанието. И на двете места се натъкваме на ултимативното условие, което предвещава гибел за оногова, който го наруши. В народната притча онзи, който знае езика на животните, е заплашен със смърт, ако издаде пред хората тайната на това познание. В книгата на Горан Петрович тайнственият слепец, към когото Симеон насочва Сава в съня му, заплашва „душите от следващите поколения (...) със сто псета от отвъдното“, ако сърбите не знаят как да използват правилно и да се отнасят с безкрайно уважение към този „механизъм“ на всемогъществото и достъпността за всекиго. В случай, че някога се отворят два прозореца едновременно. Едва тогава, разбрал мощта на разкриващите се хоризонти, но и под заплахата на слепеца от никейския площад, че прозорците може да попаднат под властта на демонични сили, Сава поема върху себе си огромна отговорност пред своя народ, който е трябвало да се пре-

върне в колективния притежател на вселенското познание и който е бил такъв за известно, кратко време. Но при походите на българи и кумани с цел да се сдобият с ангелското перо Жича е разорена, а стените с прозорците – сринати.

Значението на светлината, на хоризонтите, разкриващи се от прозорците, и на самото гледане се подчертава в сръбското устно творчество в легендите за градежа на тези прозорци, а това, че митическото „авторско право“ се приписва точно на свети Сава, естествено, не е изненада ни най-малко. В сръбската литература образът на свети Сава (като синтез на старосръбското езичество, а след това и на християнското православие, донякъде и на гностицизма) е неразривно свързан с картината на мистичния символ на светлината и съзерцанието (в противовес на мрака и изкушенията). Кулминационен за образа му в *Обсадата* е моментът, в който Сава се превръща за народа си в нещо много повече: става символ на посредничеството към абсолюта. Прозорците, които Сава изгражда на стените на катехуменията в Жича (в книгата на Горан Петрович), сега са истински отвори към неразбираемото, непонятното, недостъпното. Сава е първият, комуто се посочва пътят към познанието (както го нарекохме – познанието от „най-висш ранг“). Особено показателно е това, че пътят му се посочва в имагинерните пространства на полусъня, в които визията не е съвсем обикновено просветление. Това е епифания – връх на пътя му към съвършенството, защото едновременно е и акт на отключване на дверите на вселената.

Сава много добре познава своя народ. Това е народ, който не е скъсал с тайнствените си и недосегаеми предхристиянски корени, останал е неразривно свързан с митовете и магията, с притчите и баянията. По времето на богоугодния Сава все още са повече от живи най-различни елементи и форми на езичеството (в най-широкия смисъл на думата), и то не само сред сърбите. Същевременно и магията е още жива и присъства редовно и в обредите, и във всички други форми на проявление на човешките копнежжи, от които вече изтъкнахме фаустовската жажда за достигането на абсолютното познание. Освен този стремеж архетипни са и стремежът към абсолютното могъщество, към безсмъртието, към летенето (както ще видим) и Сава със сигурност е съзрял всичко това в светлината, в която подобни усилия са основата, върху която почиват и най-различни религиозни образци. Поезията на Горан Петрович пази следи от тях, но също е важен и фактът, че Сава като историческа личност, като човек, който се стреми към познанието и го популяризира, не е бил толкова непоколебим и е правил компромиси. Разпространявайки сред сърбите евангелските истини, не е правел това с намерението напълно да се прегради съществуващият път към всеобщата истина. Следващите векове свидетелстват за асимилацията на единия образец от страна на другия, при положение, че познанието е неизмеримо по-голямо, следите – многократно повече, абсолютната истина – по-близка в сравнение с времето, когато тя е била напълно недостъпна. Отдавна са познати подобни характеристики, които се приписват на онзи Сава, когото срещаме в легендата, разказваща за сре-

щата му с отшелника, който се „моли“ не по християнски. Главното послание на легендата е много по-дълбоко, но важното е, че Сава практически дава одобрението си този посветен да прави своите приношения пред Господа по твърде специфичен начин – вижда го как левитира, как водата го „държи“: „(...) на тебе по-добре [молитва] не ти и трябва. Затова се моли, както и досега!“ Същината на тази легенда най-много съответства на главната мисъл в *Обсадата* на Горан Петрович (която точно онаглеждава християнския образец). Първата от четиридесетте глави (като четиридесетте дни) наистина започва в деня, в който православните християни завършват дългия период от седемте седмици на символичното пречистване. Щом става дума за практическата идентичност на отделните религиозни образци, преди всичко подчертаваме схващането за тялото като за съсъд на греха, слят със земното. Освен всичко друго, и храната допринася за тази връзка. Затова всички религиозни системи познават поста като начин да се разхлаби обвързаността с тленното, със земното. В християнството това е стремежът човек да се въздигне, да превъзмогне плътските ограничения от една страна чрез феномена на левитацията (на отшелниците, на светците, а и на самия Христос), а от друга, чрез Възнесението Господне като върховна проява на този стремеж. Това е събитие, врязало се дълбоко в ума на всеки религиозен човек, независимо в кое време е живял и кое религиозно течение е изповядвал. Това е свещеното събдяване на възнесението в телесна форма и на обещанието, дадено на хората; това е и денят, с който завършва *Обсадата* на Горан Петрович. Въздигането към висините, било духом или телом, е архетип. Следи от него намираме (и чувстваме) в мечтата за полет, както и в многобройните религиозни и философски книги с различен произход.

В пространствата на религиозния унес, осветявани от „сияйните лъчи на битинийската луна“ всички граници на плътта са унищожени. Най-вече се надмогва плътта, която „оковава“ тялото, като му отнема възможността да се движи свободно, за да задоволи вътрешния си безкрай, т. е. своя стремеж към овладяване на безкрайните простори. По времето, когато Сава сънува битинийския си сън, душата на блаженопочившия Симеон е свободна „в огромния необятен простор (...) на сънищата“. Точно тя, душата на Симеон, придава на онирическото измерение в книгата на Горан Петрович отличителните черти на свято и евангелско. Благата вест, която получава императрица Филипа, се отнася също и до майчинството, с което тя е благословена, но истинският ѝ живот от мига на срещата е със Симеон изцяло се пренася в сферата на религиозния унес и сънищата, в битинийските пространства. Нейната бременност трае фантастично дълго – двадесет и седем месеца, защото всъщност тя изживява само онази третина от живота си, през която същевременно сънува. Този своеобразен извънтелесен сомнамбулизъм се проявява и при брата на Сава – Стефан, който всяка нощ, облята от лунна светлина, „се дави в далечната Венеция, като става целият мокър, без дъх, посинял от дългото стоене във водата“.

Дълбоко религиозният стремеж към овладяване на безкрайните прост-

ранства се осъществява изцяло във вътрешността на манастира. Светилицето на Сава не само е място, където си дават среща четирите основни времеви и пространствени посоки, дом за укротения безкрай, но и в катежуманията практически се осъществява мечтата за достъпност на абсолютното познание. Това е най-големият дар на свети Сава на народа му, който трябва да се знае как да се използва. Това е мястото, където границите са изтрити, мястото, където се пресичат магията и реалността, митът и историята, сънят и действителността. Да се знае как да се използват хоризонтите, разкрити от прозорците, същевременно означава и да знаеш как да бъдеш близо до осъществяването на многото общочовешки стремежи. Сиянието на благодатната битинийска луна за кратко обгръща и рода на Сава.

Неслучайно е избран манастирът Жича като свято място, където първоначално се е помещавала архиепископията. Само на това място храмът, цялата жичка обител и всички, които се озовават тук, бягайки от епидемии, са могли чрез насочване на разум и молитва към Господ да превзможнат законите на телесното, да се въздигнат, левитирайки през дългите дни на обсадата. Откъснал се от земята, храмът „Светото Спасение“ се възнася по вертикала, така че с основание може да се каже, че Сава наистина е определил мястото, на което е изграден манастирът, като център на космическа ос, като място, излъчващо святост, унищожавашо земните закони. От универсалния образец *axis mundi* (оста на света) Горан Петрович създава поезия. Под църквата е страховитият Шишман (със също толкова страховитата си свита), хтонично композиран, превъплътен като рис, златка и змия, чудовищно очовечени. Това е уникален „екземпляр“ в сръбския пандемониум. Пурпурно цвете от Жича се издига над хтоничното зло, вързано за него с „дръжчица“. С това оста на света е завършена и цялостна. Подобна картина има, когато пред цариградските страдалци се появява въже с ведро, чийто връх достига чак до небето.

Колкото и фантастична и уникална да изглежда на читателя на *Обсадата на църквата „Светото Спасение“* левитацията на църквата, птеропсихологическите цели на този път към достигане на абсолюта се досягат и надскочат самото въздигане над земното. Това е обрисувано не само в ониричните пространства на религиозния унес, които, както се уверихме, са могли да задоволят тази подсъзнателна жажда, но и наяве. В *Обсадата* се прави опит да се конструира машина за летене чрез някои магически действия, с помощта на които онези, които са под въздигнатата Жича, постигат някакъв „относителен“ полет, като се стигне чак до всеобщото издирване на плаща на шаманите, смятан за върховно средство, с което може да се постигне абсолютният полет. Обаче плащът не само прави възможно летенето. Този могъщ магически предмет би трябвало да осигурява на притежателя си и безсмъртие, и вселенско познание, „усвояване дори на онова, което все още предстои“. По следите на плаща, който води към абсолютното, основно има нечисти сили: венецианският дож и страховитият Шишман, но и младият орнитолог Богдан, който притежава знание, кое-

то е придобил с раждането си в битинийските пространства и с методите си на издирване най-е. Плащът се характеризира от науката орнитография, защото той би трябвало да се състои от десет хиляди птичи пера, с всяко от които се изписва една дума за най-важното. На всички, които почти успявали да комплектоват плаща, винаги им липсвало само едно, ангелското перо от Жича. Всяко от тези лекокрили същества, които през вековете на съвместно съществуване очаровали човека, е имало особена роля в живота му. Гугутката и гарванът например са универсалните метафори за разпятието на душата между доброто и злото, горния и долния свят. Като своеобразен механизъм, напълно съответстващ на механизма, възстановен в килията на Сава в Жича, плащът на шаманите (синтез между магия и истинност) осигурява на притежателя си достъп до Логоса (който предхожда и самото словесно творчество). Толкова е бил мощен той според тогавашните вярвания. Времето на шаманизма е времето на тесен контакт с божественото, на вещици и гадатели, които са били почти всемогъщи. Освен всичко останало, те са се грижели и за душите на мъртвите, когато напуснат телата. Самият Богдан, дете на „битинийските пространства“, еретик и изследовател, надарен със знания от пространствата на унеса и сънищата, които е невъзможно да потисне, както изглежда, е бил твърде близо до недостижимата цел – да попълни реквизита на всемогъществото със само един по-малко от необходимите десет хиляди доброволни дарове, произтичащи от емпатията, която той храни към благородните същества с вълшебния им талант да се възнесат в небесата. Но смисълът на самото Сътворение се крие „тъкмо в най-непристъпните предели“. Абсолютът е близко, но все пак кабалистично недостъпен. Ангелското перо продължава да бъде под купола на Жича. Пчелите от кошерите за мед и восък на Жича продължават да пазят думите на Логоса, тайната и същността, благословени от самия свети Сава.

Всичко това произлиза от дълбините на човешката душа и ни подтиква към размисъл за произхода както на човека, така и на истината. Там, в самите недра на човешката душа, е потиснато съзнанието за праистината на преекзистенцията (какво е било преди съществуването). Не е трудно да се намери опорна точка в многобройните трактати, в които се издирва автентичната истина. След грехопадението човек чувства неутолим стремеж да се въздига и да се докосва до пространствата на първоначалното си обиталище. От Платон през гностиците и неоплатонистите до апофатичните богословски съчинения (може да се предположи, че Сава е бил запознат с последните), а и до днес в реминисценциите при четенето на някои творби се очертава стремеж към „всезавръщане“, въздигане до неосъзнатия, неразбираем и недостъпен бог. В междупространството, в което се разкрива йерархическият ред на безтелесните същества – посредници между абсолюта и земното, ангелите са класифицирани в девет общности, точно както и в *Обсадата на църквата* „Светото Спасение“. Като цяло тази книга може да се възприеме като образец на човешкия стремеж към божествената трансцендентност, защото и чрез самото Въз-

несение (което празнуваме като светлия четиридесети ден след Възкресението, с което пък завършва книгата на Г. Петрович), се извършва актът на въздигането по космическата вертикала „от най-долния край на земята (...) до най-високото небе“. Тако е трябвало да бъде, но вместо радост на Спасовден се осъществява проклятието (което, да припомним, е дошло при сърбите също така със Сава от Никея) – напълно изчезва говоренето, присъствието на Логоса. Авторът от самото начало внушава това посредством разместванията в редовете на ангелите, най-близките до абсолюта шестокрили серафими чак до близките до човека невестествени небесни същества.

И така, Жича запада като едно от светите места със сходна съдба, от онези, в които е пребивавал или пребивава Логосът в своето земно проявление и където призваните са съзерцавали неговата трансцендентност. Богпризваният Сава, който я е открил като такава, не дочакал това. Неговият дух отдавна се бил присъединил към духа на Симеон и оттогава от време на време някой ги среща из битинийските полета. Там Сава бди над своя род, възможността за което му е предоставена от достъпа до абсолюта. Оттук той праща благослова си и на Богдан, битинийския син, с когото родът получава нова сила във вярата, в стремежа към висините, а той – като потомък на седемте века, който ще върви по следите на изгубеното познание, ще носи горчивината на Книгата като неин най-близък роднина. Като Йоан Богослов или като пастира, комуто е дадена възможността да разбира езика на животните (но в продължението на разказа, за което се знае малко, се говори за намерената Книга, в която той единствен е могъл да различи с очите си писаното с Прамолива). Или ще бъде свидетел на някакво ново унищожение, на някоя нова Жича, Цариград, Александрия... До пълното мълчание, до цялостното разпадане на всяко време – и така до безкрай. Или пък шамански ще политне в незнайни простори, с надеждата да се докосне до десетхилядното, до ангелското перо – реликвата на Жича. Може би ще умее да съзерцава мистичните междинни пространства, или пукнатината Битиния, или вътрешния безкрай на всеки човек, който го подтиква да търси абсолюта съзнателно или несъзнателно. Да се досегне до тайнството, към което се стремим всеки седми ден, молейки се въздучът да се разтвори благодатно над нас самите, над ближните ни, а защо не и над богопомозаната жичка светиня. Пред образа на Господ Исус Христос, спомняйки си равноапостола Сава, съпроводени от исото на рояка пазителки на благодатните слова. „Ибо духовната наука не е игра, нито слово за безумието на човешките мисли, това е проповядваната света вяра Божия (...).“

Превод от сръбски: **Вяра Найденова**